

**COĞRAFIYANIN TƏDRİSİ METODİKASI
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ГЕОГРАФИИ
METHODS OF TEACHING GEOGRAPHY**

UOT 372.891

Yeganə Ələşraf qızı Məhərrəmovə

Bakı şəhəri, Xətai rayonu 287 nömrəli "Zəkalar" liseyinin coğrafiya müəllimi

**COĞRAFIYA FƏNNİNİN TƏDRİSİNDƏ İNNOVATİV TƏLİM
METODLARININ TƏTBİQ EDİLMƏSİ YOLLARI**

Егяна Аleshraf гызы Магеррамова

учитель географии лицея № 287 «Закелар» Хатаинского района города Баку

**ПУТИ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ОБУЧАЮЩИХ МЕТОДОВ
В ПРЕПОДАВАНИИ ГЕОГРАФИИ**

Yegana Aleshraf Maharramova

geography teacher of secondary school No. 287 "Zakelar" of Khatai district of Baku city

**WAYS TO IMPLEMENT INNOVATIVE TEACHING METHODS IN
TEACHING GEOGRAPHY**

Xülasə. Məqalədə qeyd olunur ki, tədris prosesində müxtəlif innovativ metodlardan istifadə olunur. İnnovativ təlim metodları – mürəkkəb didaktik kateqoriyadır. Coğrafiyanın tədrisində tətbiq olunan hər hansı metod şagirdlərin idrakı fəaliyyətin müxtəlif növlərini aktivləşdirir. Metod qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün istifadə olunan üsulların məcmusudur. İnnovativ təlim metodları öz təbiətinə görə mürəkkəb və çoxcəhətli anlayışdır. Hər bir metod özündə müəllim və şagirdlərin fəaliyyət priyomlarını birləşdirir. Bu fəaliyyətin, əlaqənin yüksək pedaqoji dəyəri isə innovativ təlim metodlarının yeniləşdirilməsindən, təkmilləşdirilməsindən və səmərəli tətbiqindən çox asılıdır.

Açar sözlər: *coğrafiya, təhsil, innovasiya, müəllim, şagird, təlim*

Резюме. В статье отмечается, что в учебном процессе используются различные инновационные методы. Инновационные обучающие методы представляют собой сложную дидактическую категорию. Любой метод, применяемый в обучении географии, активизирует познавательную деятельность учащихся. Инновационные методы обучения по самой своей природе представляют собой сложное и многогранное понятие. Каждый метод объединяет деятельность учителя и учащихся. Высокая педагогическая ценность этой деятельности и общения во многом зависит от обновления, совершенствования и эффективного применения инновационных методов обучения.

Ключевые слова: *география, образование, инновации, учитель, ученик, обучение*

Summary. The article notes that various innovative methods are used in the educational process. Innovative teaching methods represent a complex didactic category. Any method used in teaching geography activates the cognitive activity of students. Innovative teaching methods, by their very nature, are complex and multifaceted. Each method combines the activities of the teacher and students. The high pedagogical value of this activity and communication largely depends on the renewal, improvement and effective application of innovative teaching methods.

Key words: *geography, education, innovation, teacher, student, learning*

XXI əsrdə həyatımızın bütün sahələrində yaşanan sürətli inkişaf dünyanı qlobal bir məkan halına gətirmişdir. Bu baxımdan da insan və məkan əlaqələrini araşdıran bir elm sahəsi olan coğrafiyanın tədrisinin də əhəmiyyətini artırmışdır. Dünyanın kompleks əlaqələrini anlamaq, təbiət və insana aid müxtəlif problemləri həll edə bilmək, davamlı bir gələcək qura bilmək, ancaq coğrafi təhsil ilə anlaşılacaq, yadda qalan, istifadə edilə bilən bir bacarığa çevirmək mümkündür.

Coğrafiya insanlıq tarixi qədər qədim olan bir elmdir. Yerin müxtəlif ərazilərinin təbii şəraiti və təsərrüfatı haqqında insanların konkret biliklərə olan praktik tələbatı hələ uzaq keçmişdə coğrafiyanın meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. Hər bir xalq öz ölkəsi, həmçinin başqa ölkələr haqqında ən zəruri faktiki biliklərə yiyələnməyə can atırdı.

Ölkəmizdə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, onun inkişafı istiqamətində əhəmiyyətli dərcədə işlər görülür. Qabaqcıl dünya ölkələrinin innovativ metodları öyrənilir, onun əsasında yeni proqramlar formalaşır. Tədrisin keyfiyyətini yüksəltmək, şagird yaradıcılığını artırmaq, onların sərbəst axtarışını, nəzəri biliklərini praktik olaraq tətbiq etmək bacarıqlarını formalaşdırmaq innovativ metodlardan səmərəli istifadə qaydaları yeni coğrafiya proqramında öz əksini tapmışdır.

Azərbaycanda coğrafiyanın tədrisi vəzifələrindən biri də şagird dünyagörüşündə dialoqa girmək, ünsiyyətdə olmaq və s. fəaliyyət növləri əsas götürülür. Bu prinsip şagirdlərin bir-biri ilə və geniş mənada ölkəmizin digər ölkələrlə qarşılıqlı münasibətləri yaratmağa istiqamətləndirir, müasir təhsil konsepsiyasını, inkişafetdirici və tərbiyələndirici təlim prinsiplərinin tələblərini yerinə yetirməyə imkan verir.

Tədris prosesində vətənpərvərlik tərbiyəsi önəmli yer tutur. Şagirdləri ölkənin gələcək məsuliyyətini daşıyan və ona görə də bu gün cəmiyyətdə aktiv mövqedə dayanmaq üçün mübariz bir şəxsiyyət kimi yetişdirmək kursun tədrisində aparıcı rola malikdir.

Yeni strategiyaların tətbiqi öyrətmə və öyrənmə arasında dairəvi sistem yaradır, şagirdlər informasiya əldə edirlər, müəllimin dəstəyi ilə əldə etdiklərini nümayiş etdirir, nəticəyə gəlir və yenidən informasiya ötürürlər.

Tədris prosesində müxtəlif metodlardan istifadə olunur. İnnovativ təlim metodları – mürək-

kəb didaktik kateqoriyadır. Coğrafiyanın tədrisində tətbiq olunan hər hansı metod şagirdlərin idrakı fəaliyyətin müxtəlif növlərini aktivləşdirir. *Metod* – qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün istifadə olunan üsulların məcmusudur. İnnovativ metodların məqsədi müasir dövrdə dəyişmiş və öyrənməyi öyrətmək prinsipinə istiqamətlənmişdir.

Didaktik tədqiqatlarda təlim prosesinin qanunauyğunluqları təhsilin məzmununun şagirdlər tərəfindən səmərəli mənimsənilməsini, onların tərbiyə olunmasını və inkişafını təmin edən yollar və şərtlər də müəyyənləşdirilmişdir. Məktəbin qarşısında duran məqsəd və vəzifələr, təhsilin məzmunu təlim metodlarının köməyi ilə həyata keçiriləndən, pedaqoji tədqiqatlarda təlim metodlarının yeniləşdirilməsi, təkmilləşdirilməsi, həyatın tələblərinə uyğunlaşdırılması – didaktikanın əsas problemlərindən biri kimi diqqət mərkəzində olmuş, psixoloji, pedaqoji aspektlərdə izah olunmuşdur. İnnovativ metodların səmərəli olması bu problemin düzgün həllindən çox asılıdır. Şagirdlərin səthi deyil, dərin biliyə yiyələnməsini təmin etmək, yaradıcılığını inkişaf etdirmək, onları müstəqil idraka alışdırmaq, onlara kollektiv sürətdə işləməyi öyrətmək üçün innovativ təlim metodlarının strukturunu, tipologiyasını və təsnifatını bilmək, müəllimlə şagirdin birlikdə göstərdikləri fəaliyyətin yollarını müəyyənləşdirmək həmişə aktual olmuşdur.

İnnovativ təlim metodları öz təbiətinə görə mürəkkəb və çoxcəhətli anlayışdır. Hər bir metod özündə müəllim və şagirdlərin fəaliyyət priyomlarını birləşdirir. Bu fəaliyyətin, əlaqənin yüksək pedaqoji dəyəri isə innovativ təlim metodlarının yeniləşdirilməsindən, təkmilləşdirilməsindən və səmərəli tətbiqindən çox asılıdır. İnnovativ təlim metodlarının seçilməsi və tətbiqi ilə əlaqədar pedaqoqlar arasında çox müxtəlif, bəzən də bir-birinə əks mövqelər özünü göstərirdi. Metodların təsadüfən seçilməsi, bəzi metodlar: aludəçilik, ayrı-ayrı metodların universallaşdırılması, konkret dərs və auditoriya üçün optimal metodun müəyyən edilməməsi təlim nəzəriyyəsinin inkişafında və ümumiyyətlə, ali təhsilin səmərəliliyinin yüksəldilməsində problemlər doğurur. Müəllim təlim prosesində ayrı-ayrı fərqlər üzərincə sistemə rəhbərlik etməli, lazımı köməklik göstərməlidir. Həqiqətən də metod fənnin özü ilə elmin metodologiyası ilə əlaqədardır. Təlimin məqsədi, müəllimin məq-

sədi, şagirdin məqsədi ardıcılığında hər bir sonrakı məqsəd özündən əvvəlki məqsədin transformasiya edilməsi kimi meydana çıxır, bunların arasında əlaqə mövcuddur. Bununla belə, nə təlimin məqsədi ilə müəllimin məqsədi, nə də müəllimin məqsədi ilə şagirdinin məqsədi tam eyniyət təşkil edə bilmir.

Göründüyü kimi, təlim metodları təsnifatında çoxfikirlik, müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Bu çoxluğun və müxtəlifliyin pedaqoji elmə heç bir ziyanı yoxdur. Təlim metodlarının elmi keyfiyyətinin səviyyəsi, heç də onun mücərrəd mülahizələrlə müəyyənəndirilmiş təsviri və tərkibi ilə deyil, müəllimə aydın olması, əməli işində ona yardım etməsilə ölçülməlidir.

Təhsil sisteminin inkişaf tendensiyası, innovativ metodlar sahəsində novator müəllimlərin iş üsullarına dair toplanmış faydalı təcrübələr, pedaqoji-psixoloji tədqiqatların nəticələri daima sistemləşməli, ümumiləşməli və təlim-təbiiyə prosesinin məzmununun yeniləşdirilməsini tələb edir. Bu problemlərin həlli təhsil sferasına, pedaqoji prosesə fəal və interaktiv metodlar anlayışının elmi əsaslarla gətirilməsini vacib bir problem kimi qarşıya qoyur və bütövlükdə təhsildə texnoloji yanaşmaların tətbiqini aktuallaşdırır.

Təcrübə və müşahidələr sübut edir ki, coğrafiyanın tədrisində müasir innovativ təlim metodları üçün aşağıdakılar daha səciyyəvidir:

- müəllimin özünün fəallığı ilə şagirdinin yaradıcı fəallığa cəlb edilməsi;
- şagirdin aktiv fəaliyyəti və bu zaman onlara elementar bacarıqların aşılması;
- müəllimin şagirdlərlə və şagirdlərin bir-biri ilə əməkdaşlığı;
- hərəkətli, süjetli, didaktik rollu oyunlardan istifadə, sosial bərabərliyin və psixoloji şəraitin yaradılması;
- müəllimin təqdim etdiyi tematik materialın şagirdin yaradıcı təfəkkürünə və milli düşüncə tərzinin formalaşmasına təsir etməsi.

İnnovativ təlim metodları şagirdlərə aşağıdakı keyfiyyətləri aşılamalıdır:

- müstəqil düşünmək, sərbəst fikir söyləmək;
- öz təcrübəsini və biliyini təhlil etmək qabiliyyəti;
- özünüqiymətləndirmək;

- əməkdaşlıq etməyi (başqaları ilə işləməyi bacarmaq, ümumi məqsədə çatmaq üçün işin bölüşdürülməsi);

- başqalarını dinləməyi, müxtəlif fikirlərə hörmət etməyi və dözümlü olmağı;

- öz fikirlərini arqumentlərlə izah və sübut etmək;

- kreativ təfəkkürün inkişafı;

- birgə həll yollarını müəyyənləşdirməyi və qərar çıxarmağı.

İnnovativ təlim metodları dərəcə qədər hazırlıq prosesində müəllimin, dərəcə isə şagirdlərin fəallığını tələb edir. İnnovativ metodların köməkliyi ilə təlimin həm təhsilləndirici, həm inkişafetdirici, həm də tərbiyələndirici funksiyaları özünü daha qabarıq şəkildə büruzə verir və təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə səbəb olur.

Fəal təlim şagirdlərin fəal idrak fəaliyyətinə əsaslanan və təhsil prosesinin digər iştirakçıları ilə əməkdaşlıq şəraitində həyata keçirilən təlimi nəzərdə tutur.

Yeni yanaşmanın mahiyyəti ondadır ki, təlim şagirdin yaddaşının təkə yeni elmi biliklərlə zənginləşdirilməsinə deyil, həm də təfəkkürün müntəzəm inkişaf etdirilməsi əsasında daha çox biliklərin müstəqil əldə edilməsi və mənimlənməsi, ən mühüm bacarıq və vərdislərinin, şəxsi keyfiyyət və qabiliyyətlərin qazanılmasına yönəlib. Bu zaman şagirdlər müəllimin rəhbərliyi altında, xüsusi seçilmiş, asan başa düşülən və yadda qalan, ən vacib təlim materialının öyrənilməsi prosesində fakt və hadisələrin səbəb-nəticə əlaqələrini, qanunauyğunluqlarını aşkar etməyi, nəticə çıxarmağı, mühüm və dərin ümumiləşdirmələr aparmağı öyrənirlər.

Dünyada gedən qloballaşma həyatın bir çox sahələrinə öz təsirini göstərir. Təhsildə aparılan islahat məhz həmin zərurətdən yaranmışdır. Təhsilin keyfiyyətini yüksəltmək, yeni pedaqoji texnologiyaları öyrənilmədən onlardan səmərəli istifadə etmək başlıca vəzifə kimi qarşıda durur. Yeni pedaqoji təfəkkürün başlıca prinsipləri – demokratikləşmə, humanistləşdirmə, fərdiləşdirmə, diferensiallaşdırma, inteqrasiya, şəxsiyyətin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsini həyata keçirir. Metod olaraq interaktivlik təlim prosesində müəllim və şagird arasında işin gedişindən – mövzudan, şərhədən, dialoqdan, rollu oyundan həmin anda meydana çıxan yanaşma, izah, dialoq və s. asılıdır, yəni bu tərz əvvəldən

planlaşdırılmır, işin – təlim prosesinin gedişi bu məqamı ortaya çıxarır və daha çox şagirdin müstəqilliyi, müdaxiləsi ilə baş verir. Digər tərəfdən, interaktivlik şagirdlərin özləri arasında da ola bilər. Əsas cəhət odur ki, bu prosesdə əməkdaşlıq edən öyrənənlər və öyrədən eyni hüquqlu mövqedə dayanırlar. Təbii ki, müəllim öyrədən olaraq bələdçi, fasilitator, məsləhətçi funksiyasını yerinə yetirir: şagirdlərin işlərinə müdaxilə etmədən problemləri qoyur, istiqamət verir, nəzarət edir, axtarış istiqamətlərini hazırlamağa kömək edir, amma təlim tapşırıqları üzərində şagirdlər özləri birlikdə – öz aralarında tədqiqat aparır, diskussiya apararaq işləyirlər.

Innovativ təlim metodunun tədris prosesinə daxil edilməsi şagirdlərin passivliyinin aradan qaldırılmasına, lazım olan tərəkür xüsusiyyətlərinin və yaradıcılığın formalaşdırılması və təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsinə şərait yaradır.

Son illər respublikamızda innovativ təlim metodlarının mənimsənilərək iş prosesinə tətbiqi sahəsində müəyyən nəticələr əldə olunmuşdur. Tədris prosesində müasir texnologiyaların tətbiqi dərslərin səmərəliliyini yüksəldən ən vacib şərtlərdəndir.

Problemin aktuallığı. Təhsil sisteminin inkişaf tendensiyası, inovativ metodlar sahəsində müəllif şagirdlərin, novator müəllimlərin iş üsullarına dair

toplanmış faydalı təcrübələr, pedaqoji-psixoloji tədqiqatların nəticələri daima sistemləşməli, ümumiləşməli və təlim-tərbiyə prosesinin məzmununun yeniləşdirilməsini tələb edir. Bu problemlərin həlli təhsil sferasına, pedaqoji prosesə fəal və innovativ metodlar anlayışının elmi əsaslarla gətirilməsini vacib bir problem kimi qarşıya qoyur.

Problemin yeniliyi. XXI əsrin başlanğıcında Azərbaycan təhsil sisteminin yenidən qurulması, modernləşdirilməsi və bu işlərin təşkilində innovativ metodlardan istifadə olunmaqla yerinə yetirilməsi prioritet problem hesab edilir. Onların həll olunması üçün yeni pedaqoji araşdırmalara ehtiyac duyulur və bu araşdırmaların nəticəsi problemin yeniliyini xarakterizə edir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Problemin praktik əhəmiyyəti ondadır ki, interaktiv təlimlər şagirdlərin yaddaşının təkə yeni elmi biliklərlə zənginləşdirilməsinə deyil, həm də tərəkürün müntəzəm inkişaf etdirilməsi əsasında daha çox biliklərin müstəqil əldə edilməsi və mənimsənilməsi, ən mühüm bacarıq və vərdislərinin, şəxsi keyfiyyət və qabiliyyətlərin qazanılmasına yönəlib. Bu zaman şagirdlər müəllimin nəzarəti ilə xüsusi seçilmiş, asan başa düşülən və yadda qalan, ən vacib təlim materialının öyrənilməsi prosesində fakt və hadisələrin səbəb-nəticə əlaqələrini, qanunauyğunluqlarını aşkar etməyi, nəticə çıxarmağı, mühüm və dərin ümumiləşdirmələr aparmağı öyrənirlər.

Ədəbiyyat:

1. Mehrabov A.. Təhsilin demokratikləşməsi: problemlər, vəzifələr // -Bakı: Təhsil, mədəniyyət və incəsənət, -2001. № 4.
2. Əlizadə, Ə.Ə. Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri. / Ə.Ə. Əlizadə -Bakı: Pedaqogika, -2004.
3. Fəal təlim və məktəb rəhbərliyi / “Fəal təlim məktəbləri şəbəkəsinin yaradılması” mövzusunda keçirilmiş seminarın materialları. -Bakı: YUNİSEF, -2000.
4. Veysova, Z. Fəal – interaktiv təlim. / Z. Veysova -Bakı, -2007.
5. Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. -Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, -2009.
6. Ümumtəhsil səviyyəsində yeni dövlət proqramları (kurikulumları). -Bakı, -2013.

E-mail: teraneler@mail.ru

Rəyçilər: *ped.ü.fəls.dok.* **Ə.Ə. Gərayev,**
ped.ü.fəls.dok., dos. **M.S. Kazımov**
Redaksiyaya daxil olub: 25.11.2022.